

ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО:
ПРЕДТЕЧА
ПОЯВИ НОВІТНІХ
ГАЙДАМАК

3-5

ЧИ МОЖУТЬ БУТИ
СУМНІВИ, ХТО
ПРАВИЙ: ГОСПОДАР
ЧИ БАНДИТИ?

7

ІСТОРІЯ
ХОЛОДНОЯРСЬКИХ
БРАТІВ-ОТАМАНІВ
ЧУЧУПАК

8-9

Козацькому роду нема переводу!

Козацький край

www.cossackland.org.ua

Всеукраїнський передплатний індекс 89155

№7-8 (26-27)
27 квітня 2012 р.

Ціна - 2 грн.

Цьогоріч пам'ять
головного отамана
Холодного Яру
Василя Чучупаки
вшановуємо рівно
через
90 років
з моменту
загибелі
Холодноярської
республіки і
рівно через
70 років
після того, як
Юрій Горліс-
Горський вперше
організував
вшанування
пам'яті
Чучупаки...

ВОНИ ПОВЕРНУЛИСЯ

Роман КОВАЛЬ

*Заспівав, – розвернула
Висока могила,
Аж до моря запорожці
Степ широкий вкрили.*

Тарас ШЕВЧЕНКО

Містичні образи гайдамаків, які викликав Тарас Шевченко, бачив і я.

Перед моїм внутрішнім зором також розверталися могили і отамани йшли мені назустріч. Я впізнавав їх, принаймні тих, чиї фотографічні відбитки зберігаються у моєму архіві. Я вітався з ними.

Отамани вже й не сподівалися, що хтось розкаже правду про них, очистить від скверни московської пропаганди. Червона завіса, здавалося, назавжди відгородила їх від хвилюючого блиску очей романтиків-онуків.

І ось отамани знову на конях. Войовничі, як і раніше; вибухові, як сама стихія. Знову на сонці усміхаються їхні шаблі і весело граються з вітром шлики...

1 жовтня 1917 року на козацькому вічі у Смілі сотник з Великої Яблунівки запропонував обрати черкаським отаманом Вільного козацтва Якова Водяного. Я й зараз чую, як загуло у лавах: "Волимо Водяного на полковника!"

А за два дні козацьке море завирувало вже на майдані у Чигирині перед собором. З усіх боків козаки вигукували прізвисько полковника Полтавця-Острияніці. Он він стоїть на застеленому кармазином високому помості біля старих козаків та гостей з Кубані і Дону. Його вкривають прапорами. А він, подякувавши за обрання, кладе пірнач і відмовляється на користь іншого...

А чуєте, як з келії Мотриного монастиря долинає гамір? Раптом щось гримає. Це Василь Чучупак б'є по столу бельгійським браунінгом, вимагаючи тиші. В кімнаті пливе дим дорогих цигарок. Отаман зауважує: "Кому тісно в Холодному Яру, той може знайти собі місце за валом". Що це означало, знав кожний: хто сумнівався у доцільності продовження боротьби, міг опинитися там, де страчували зрадників та полонених.

Поруч з отаманом – осавул Юрко Залізник (згодом письменник Юрій Горліс-Горський). Саме він донесе до нас героїку гайдамаччини, яка імперативно кличе до зброї...

Темної ночі вдвох з товаришем на тачанці влітає на станцію Фундуклівка отаман Богдан. Лівою рукою він валить москалів з "Кольта", а правою одягає на міномет міни. Візник б'є з "Люїса". Більшовики в паніці розбігаються, лишаючи ешелони з награбованим майном.

А Федір Уваров серед білого дня на чолі кінноти атакує більшовицький бронепотяг неподалік Бобринської. Пилип Хмара з двох рук рубає московських людей під Цвітною. Хлопці Кібця-Бондаренка вже прикопують у сараї калмика-будівельця, що заскочив на хутір молока напитися.

Он хизується на рудому коні отаман Трохим Голий. В одній руці – "Маузер", в іншій – козацька шабля зі срібним руків'ям. Він затягує улюблену пісню:

*Ой наїхали хлопці,
еге-гей,*

*Ой із
України...*

*Козаки
підхоплюють:*

*Та попускали
коні, еге-гей,*

*Ой та по
доліні...*

Коли пісня стихає, отаман каже: "Брати козаки, гостріть ножі, зубіть серпи, мантачте коси..."

Гайдамаки Василя Кваші в одному з сіл влаштовують примусове "харакірі" відділу чекістів. Не втік жоден чортяка. Після тихої ліквідації дід Шевченко вдоволено філософствує: "Прийдуть тепер до села нові чекісти і запитають: "У вас тут "вечка" не було часом?" Дядько почувається: "Атож! Були, ночували. Дуже хороші люди були – усе москвичі та петроградці з китайцями". – "А де ж вони?" – "А хто зна! Зібралися раненько та й пішли у Чуту бандитів ловити. Казали, що аж у Чорний ліс підуть і там усіх бандитів вилловлять. Щастя Боже! Дуже хороші люди були..."

А це що за громи?

Це сипле шрапнеллю на московські голови Максим Терещенко, командир гарматної батареї Степової дивізії. Ніби по сигналу, зриваються з місця тачанки Чорного Ворона (Скляра) і летять мостом над Тями-

ном. Вони, щось вигукуючи, женуться через кучугури за червоними кацапчуками. Меткі, швидкі, безстрашні, нещадні, чи не воронівці породжували степові вихори? Скільки голів знесли їхні шаблі? Скільки кубометрів ворога викосили їхні кулемети?

А он біля хати Явтуха Крячка у Гутницькій походжає могутньої статури отаман Архип Бондаренко. Від його гострого погляду тремтіли не лише вороги, а й свої. Заставши на місці грабунку повстанця, він стріляв, не чекаючи рішення суду. Тільки коротко пояснював причини розставання... 15 жовтня 1921 року в селі Гутницька Архип сказав своїм козакам: "Хто хоче жити на землях поневоленої неньки України й користися кацапам... може залишити нас... А хто хоче вмерти вільним, зі зброєю в руках, у широкому степу України, той залишиться з нами..."

А у Цвітній панотечі Федір Іванча вже кропить свяченою водою повстанську зброю. Відслуживши молебень, він благословляє гайда-

маків на визволення України від чужоземної окупації... Вільне козацтво. А Ларіон Загородній, вбраний у темно-синю чумарку, накульгуючи на ліву ногу, підходить до своєї гнідої, затиснувши у жмені грудочку цукру...

Гортаючи сторінки цієї книги, читач зустрінеться з ватажком звенигородських повстанців Цвітковським, грушківською гайдамачкою Дусею Апілат, яка зрубала не одну московську голову, стріне похмурого Андрія Чорноту і відчайдушного сотника пішої сотні Холодного Яру Сидора Темного, який навіть у лісі не знімав свої Георгіївські хрести. Читач привітається і з Пилипом Хмарою, ім'я якого люди передавали з уст в уста ніби яку святість, з романтиком із Нерубай-лісу Голиком-Залізником і прекрасним юнаком із Чорноліски Ригузенком. Розгорнувши шовковий національний прапор, заспіває разом з делегатами повстанського з'їзду у Холодному Яру національний гімн.

І розвіється туга, а серця наповнить радість: ці люди були в українській історії! Саме вони дали

товаришем Іваном Лютим-Лютенком. А отаман Келеберда гарматною стрільбою з Нагірного узвозу сповістить про відновлення української влади у Вереміївці. Нестеренко-Орел поведе селян Компаніївки "доярмаркувати" у Єлисаветград. А Мамай-Щирія і Савченко-Нагірний – кожний зі свого берега – візьмуться, як і раніше, "регулювати" пароплавство на Дніпрі.

Знову вступить до підпільної української організації "Холодний Яр" штабс-капітан російської армії Григорій Яковенко, щоб почати свій шлях до слави. Здійсниться мрія інженера-підпільника із Золотоноші Леоніда Мушкетера, і він передасть свої унікальні винаходи українській владі.

З Чорного лісу виїде Денис Гупало з братами. І знову люди дивуватимуться його довжелезному оселедцю. А у Мельниках з усіх кутків збігатимуться дівчата – бо ж Андрій Чорнота повернувся!

Підніметься на Вовчий Шпиль, щоб розирнутися на рідну Чигиринщину, отаман Юхим Ільченко.

Напередодні нового бою дістане клаптик паперу отаман Чорний Ворон (Чорноусов) і наскрябає олівцем вірші біля вогнища...

Ні, не спочили вони навіки. Вони живі. Недаремно ж у 1920-х по селах гомоніли люди, що не такі були отамани, щоб дати себе вбити...

Люди не помилилися – он вже іржуть коні добродіїв з лісу. В гриві дівчата вже встигли заплести різнокольорові стрічки.

Лунає й бадьора пісня припорошених пилотом доріг степовиків отамана Блакитного.

Що, може, хтось не чує? Хлопці з Криворіжжя, включившись Холодному Яру, йдуть у Мошни. А з куряви визирають усміхнені гайдамаки Чорного Ворона (Скляра).

Чорний Ворон знає: цього разу на нараді в Мошнях він переконає товаришів йти на Київ...

Майже століття забуття не перекреслило віри батьків-отаманів у свій народ. На обличчях вічних повстанців грає зухвала усмішка, а гострі очі звично шукають ворога. Бо що то за життя без герцю?!

маків на визволення України від чужоземної окупації...

Всі ці хлопці досі в поході. Досі б'ються за Україну.

Вони не боялися вмерти за Батьківщину, навпаки, вважали за честь загинути на полі битви. Тому й пам'ять народна про них не згасла. А наприкінці ХХ ст. пролунали і слова вдячності.

Відкрив очі цілому поколінню Юрій Горліс-Горський, та й мені вдалося ввести в духовний світ сучасників сотні дорогих образів. Але ж скільки героїв залишилися лежати, "листям прикриті", всіма забуті...

Та з кожним роком все більше отаманів збирається у дружне коло.

Он з-під сосни у Биківні видряпався Яків Водяний і вже поспішає конем до своєї Сміли, щоб знову зібрати

нам підстави пишатися своїм народом. Важливо, що вони знову в'їжджають у наші села і міста. Ось вже лунає їхня пісня...

Недаремно прорікав Тарас Шевченко: "Кругом святого Чигрина Сторожа стане з того світу".

І не тільки навкруги Чигирини...

Повернуться в Ксаверове брати Блажевські разом з батьком Теофілом. Влетить до рідного Суботова на тачанці Іван Компанієць у сивій шапці з червоним шликом. Завіє вовком у холодноярській землянці Андрій Чорнота, навчаючи козаків нового сигналу-пароля. Прискочить випити за воскресіння звенигородський кошовий Семен Гризло. За чаркою він помириться зі своїм лісовим

НИНІШНЬОГО РОКУ МИ, ЯК ЗАВЖДИ, ВШАНОВУЄМО ПАМ'ЯТЬ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА ВАСИЛЯ ЧУЧУПАКИ, ЯКИЙ ПОЛІГ У БОЮ ПРОТИ БІЛЬШОВИКІВ-ОКУПАНТІВ 12 КВІТНЯ 1920 РОКУ. СЬОГОДНІШНІЙ СПЕЦВИПУСК «КОЗАЦЬКОГО КРАЮ» МИ ПОВНІСТЮ ПРИСВЯЧУЄМО ОТАМАНОВІ ЧУЧУПАЦІ І ЙОГО БРАТАМ, А ЩЕ – ВСІМ КОЗАКАМ ХОЛОНДНОЯРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ГАЙДАКАМ ХХ СТОЛІТТЯ, ЯКІ ПОКЛАЛИ ГОЛОВИ В БОРНІ ЗА ВОЛЮ СВОГО НАРОДУ. ЦЕЙ ЗДВОЄНИЙ НОМЕР «КОЗАЦЬКОГО КРАЮ» МАЄ 12 СТОРІНОК:

НА ЧОРНО-БІЛИХ МИ ОПУБЛІКУЄМО СТОРІНКИ З КНИГИ «КОЛИ КУЛІ СПІВАЛИ» - ВІД ПОСТІЙНОГО АВТОРА «КОЗАЦЬКОГО КРАЮ», ПРЕЗИДЕНТА ІСТОРИЧНОГО КЛУБУ «ХОЛОДНИЙ ЯР» РОМАНА КОВАЛЯ. РОЗПОЧНЕМО З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА У БУРЕМНОМУ 1917 РОЦІ (СТОРІНКИ 3-5), БО САМЕ ЦЕ НОВІТНЄ КОЗАЦТВО СТАЛО ПРЕДТЕЧЕЮ ПОЯВИ НОВІТНІХ ГАЙДАМАКІВ ХОЛОДНОГО ЯРУ. НА КОЛЬОРОВИХ СТОРІНКАХ (6-7) ВИ ПРОЧИТАЄТЕ ПРО СЬОГОДЕННЯ ХОЛОДНОГО ЯРУ І ЗМОЖЕТЕ ВИВЧИТИ СЛОВА ЙОГО НОВОГО

ГІМНУ (ТІ З ВАС, ХТО ПОБУВАЄ НА ВШАНУВАННІ ЧУЧУПАКИ 30 КВІТНЯ У ХОЛОДНОМУ ЯРУ, «ВЖИВУ» ПОЧУЄ ЦЮ ПІСНЮ У ВИКОНАННІ АВТОРА, КОРСУНСЬКОГО КОЗАКА МИКОЛИ МОЦИКА). В ОСТАННЬОМУ Ж БЛОЦІ СТОРІНОК ГАЗЕТИ ОПОВІДЬ РОМАНА КОВАЛЯ НАГАДАЄ ВАМ ІСТОРІЮ БРАТІВ ЧУЧУПАК, А ЩЕ ВИ ЗМОЖЕТЕ ПОБАЧИТИ ПОВСТАНСЬКІ ЛИСТІВКИ МОВОЮ ОРИГІНАЛУ.

ОТЖЕ, РОЗПОЧНЕМО НАШУ ОПОВІДЬ...

ВІДРОДЖЕННЯ ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

У свідомості сучасників вкоренилася думка про козаччину як про давно минулу сторінку української історії. Вона стала напівзабутим, напівстертим спогадом-примарою, який вже не збуджує українську кров, не кличе до боротьби за утвердження нашої нації. Козаччина для більшості, по суті, стала антикваріатом, який ми – свідомі своєї причетності до часів, коли наша козацька нація випромінювала потужну енергетику, – цінуємо, але лише як коштовний музейний експонат, придатний хіба для зберігання в архіві пам'яті.

Донедавна і я ставився до козаччини як до явища, що вичерпалося, до традиції, що перервалася, та щаслива невинуватість – зустріч із документальним романом Юрія Горліса-Горського «Холодний Яр» – спонукала мене зануритись у дослідження епохи Національної революції 1917 – 1920-х років, епохи, коли потужний вибух національних почуттів до того століттями приспаної «етнографічної маси» несподівано призвів до тайнства відродження українського народу і його передової, ударної сили – українського козацтва.

Згадаймо, як оцінював український народ часів Національної революції Лейба Троцький, під керівництвом якого і здійснювалася інтервенція більшовицької Росії проти УНР: «У ньому (українському народі. – Ред.) прокинувся вільний дух запорозького козацтва і гайдамаків, який спав сотні років. Це страшний дух, що кипить, вирує, як сам грізний Дніпро на своїх порогах, і змушує українців творити дива хоробрості. Це той дух вольності, що давав українцям нелюдську силу впродовж сотень років воювати проти своїх гнобителів: поляків, росіян, татар і турків – та здобувати над ними блискучі перемоги».

Відродження козацтва 1917 року відбулося на найдзвінкішій ноті – бо за свою любов до Шевченкової України мільйони людей були готові проливати кров – і свою, і чужу. Якщо козаччина минулих століть, як правило, обмежувалася мріями про «права і вольності» (тобто автономію в межах тієї чи іншої держави), збільшення козацького реєстру і зарплатні, то вільне козацтво чи не з початку виступало за Українську державу і порядок у ній, забезпечений не проханнями чи благаннями, а силою української зброї.

Як це було?

Вже за кілька днів після зречення царя Миколи II на Звенигородщині з сердець, переповнених любов'ю до Батьківщини, постали перші відділи Вільного козацтва.

Почалося все у Гусаковому. Саме тут хлібороби дбайливо зберігали під стріхами прадідівські гайдамацькі

дубові списи, щоб у слушний час витягти їх.

І час настав. У березні 1917 року списа витягнув і колишній фельдфебель російської армії Грицько Іванченко. Напевно, вийняв він зі

сховку й іншу зброю. Та взявся разом із господарем Никодимом Смоктієм, що жив неподалік, на кутку Галайки, організувати односельчан.

Козацький відділ зростав швидко. Першими зголосилися до Гусаківської сотні Гнат Карпенко, Євмен Орленко (згодом сотник), Мехтодь Русалівський-Грім (заспівувач), Ларіон Кордюк (сурмач), Павло Квашенко (писар), Максим Іванченко,

Семен Іванченко, Іван Вдовиченко-Ремез, Софрон Рябенський-Мовчан, Іван Думанський, Максим Вдовиченко, Вісей Рудченко (Рудниченко?), Улас Смоктій, Платон Соколенко, Тиміш Пономаренко, Дементій Лозовий, Спиридон Фартушний, Іван Лісовенко, Сидір Білобрух, Іван Рябенський, Максим Рябенський, Охрім Заграничний із сином Самійлом, Филімон Оксененко, Петро Ткаченко-Залізник, Стратін Хавалко, Ксенофонт Русалівський, колишні матроси броненосця «Потьомкін» Самійло Вусатій і Марко Монастирський.

Назвали вони себе вільними козаками, – мабуть, на протигагу тим козачкам, що служили «царю-батюшке». «А ми вільні! Ми – козаки!»

Це була перша у новітній час бойова українська частина. Від неї і почалась Українська революція,

етнографа Андрія Смоктія, який публікував свої праці в «Киевской Старине». Андрій Смоктій написав і видав книжечки про Тараса Шевченка, Устима Кармалюка та оповідки з життя козаків, чумаків і селян. Напевно, і молодшому братові оповідав не раз про гайдамаків, про козацьке минуле України. Може, якраз тоді й зародилася у Никодима мрія відродити козацтво.

Юрій Тютюнник писав про нього: «Був то заможний господар, мав до двадцяти десятин власної землі. Мав тридцять п'ять років, (був) високий, чорнявий, лагідної натури... освіту одержав у Звенигородській двокласовій школі; багато читав; Смоктієві допомагали Ковтуненко та Пишаленко, люди з вищою освітою; обидва звенигородці. Всі вони у війську не перебували».

Гусаківці вирушили в агітаційний рейд по сусідніх селах. «Дехто у саморобному сідлі з дубовим списом. Інший з довгою шаблею, відібраною у поліцейського. Небагато з них мали бойову та мисливську зброю. У Розсоховатці, Новоселиці, містечку Катеринополі, в Степному, Юрківці, Багачівці, Козацькому, Княжій, Тарасівці, Кирилівці (Керелівці), Гудзівці, місті Звенигородці, в Озірній та Вільхівці провели мітинги. Сотні селян там записувалися у Вільне козацтво».

У козацтво йшли насамперед, щоб оборонити села від російських дезертирів – утікачів із Південно-Західного фронту, які, прямуючи до Совдепії, грабували українське селянство. Козаки одразу ж заволоділи зброєю, що зберігалася на військових складах.

Чисельність сотень залежала від кількості мешканців села. Найчисельнішою була Кирилівська сотня – до 1000 козаків. Горді земляки Тараса Шевченка стали в лави захисників Вітчизни одні з перших. Сотні однієї волості об'єднувались у курінь, курені, у свою чергу, складали кіш.

Організаторами, а отже, й курінними стали: Кальніболотської (Катеринопільської) волості –

(ПРОДОВЖЕННЯ НА СТОР. 4)

ВІДРОДЖЕННЯ ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

(ПРОДОВЖЕННЯ, ПОЧАТОК НА СТОР.3)

Семен Гризла, Тарасівської – Ананій Шевченко, Лисянської – Сорока, Козацької – Шаповал, Пидинівської – Красюк, Вільховецької – Антін Шкільний. До Пидинівського куреня входили Моринська, Будинська та Пидинівська сотні. Моринська нараховувала понад 500 козаків. “У кожній сотні були сотник, хорунжий, писар, скарбник, санітар та бібліотекар із похідною книгозбірнею”.

Вже у березні 1917-го у Звенигородці відбувся повітовий з'їзд Вільного козацтва. На ньому кошомим отаманом обрано народного учителя Семена Гризла. Ухвалили і постанову, в якій зазначалося, що козацтво організовується “для оборони вольностей Українського Народу та охорони ладу”. Окремим пунктом було вказано, що до козацтва не можна приймати “людей, ворожих до України” та покараних судом за кримінальні злочини.

Генерал-хорунжий Армії УНР Юрко Тютюнник, уродженець Звенигородщини, стверджував, що “вже тоді Вільне козацтво досить радикально підходило до питання українсько-російських взаємовідносин”. У той час як соціалістичні вожді Центральної Ради визнавали над собою юрисдикцію Петрограда, Вільне козацтво вважало Тимчасовий уряд Керенського урядом чужої держави і весь час робило натиск на органи влади в бік якнайрадикальніших рішень у національному питанні”, – стверджував Тютюнник.

Сотні творилися в Києві, Одесі, на Чернігівщині, Херсонщині, Катеринославщині, Полтавщині, Поділлі, Київщині, на Кубані... “Ідея організації Вільного козацтва з метою боротьби за нашу державність була найглибшою і найдоцільнішою... – писав підполковник Армії УНР Данило Лимаренко. – Тут була зачеплена чисто українська риса характеру і його підсвідома туга за славною давниною”.

Рішучі настрої козаків можна було розгледіти під час Другого всеукраїнського з'їзду військових. Делегати від Вільного козацтва Звенигородщини – серед них і Семен Гризла – з'явилися на з'їзді у старокозацьких строях: жупанах, шапках зі шликами, з шаблками, зрозуміло, з оселедцями. У виступі одного з них, курінного Шаповала, пролунали вікопомні слова про право сили і гаряче бажання творити власну державу, не озиряючись на Москву. “Вільне Козацтво, – говорив він, – не просило дозволу (у Тимчасового уряду) організуватися, він нам не потрібний... Ми тільки відберемо наше...”

“Масу з'їзду склали т. зв. “мартівські українці”, – згадував делегат з'їзду Юрко Тютюнник. – Революція зірвала полуду з їхніх очей, і вони побачили всю кривду, яка творилася над ними як над українцями... Любов свою вони вже віддали Україні. Для Росії залишалася одна ненависть. Любов до України не була ніжною любов'ю дитини. О ні! То була гаряча, не знаюча компромісу любов... Та понад усім панувала ненависть до Росії. То була ненависть, що виникла наслідком до краю ображеного почуття власної гідності, ненависть наслідком образи найсвятіших, найідеальніших почувань масової душі... Революція зірвала тогу шляхетності

з Росії, і замість ідеалу наші очі побачили потвору... Національна революція набирала титанічного розмаху. Вона зовсім не хотіла рахуватися з майбутньою долею Росії. “Мартівські українці” з посвятою і навіть із фанатизмом неофітів чекали моменту, коли можна буде увігнати ніж не “в спину революції”, а в серце Росії... Увігнати ніж в серце Росії негайно... таке було бажання. Хіба можна видобути з людської душі більшу ненависть? У стихійній ненависті до Росії була найбільша внутрішня сила нашої революції”.

Не дивно, що Вільне козацтво Звенигородщини на чолі з кошомим Гризлом у липні 1917 року без зволікань відгукнулося на заклик полуботківців скинути владу російського Тимчасового уряду в Україні. Юрій Тютюнник назвав це “першим наступом (українського) села на Київ”. Керував походом на столицю звенигородський кошомий Семен Гризла.

Рішучі і прагматичні кроки Вільного козацтва засвідчують, що вже влітку 1917 року воно піднеслося на державницький рівень мислення, чого не скажеш про керівників Центральної Ради, які навіть не

козацтво може “стати тим здоровим рухом, який врятує Україну”. На жаль, цього не розуміли керівники Центральної Ради. Вони не вірили в українську стихію, не відчували гостро “зв'язку з минулим, що є, – за визначенням Юрія Липи, – підставою віри в будучину і запорукою перемоги будівничих ідеалу національного”. Володимир Винниченко і його однодумці не тільки не вірили в українську стихію, а й відверто побоювалися її. Озброєний український народ лякав їх. Тож Винниченко поспішив вжити заходів. На засіданні Генерального секретаріату 3 листопада 1917 року він поставив на розгляд Малої Ради перероблений ним статут Вільного козацтва, який після з'їзду в Чигирині йому передала для затвердження обрана там генеральна старшина. Володимир Винниченко вирішив скасувати обраний на з'їзді керівний орган – Генеральну раду. До того ж він увів параграф, згідно з яким у населеному пункті могла існувати лише одна сотня Українського вільного козацтва. І це порушення волевиявлення громадян називалося демократією...

Всіляко гальмував ріст Вільного козацтва директор центральнона-

прагнули вийти із зачарованого кола автономістських прагнень. “Провід Української визвольної революції не був революційним”, – так окреслив проблему український старшина Яків Гальчевський. А Дмитро Донцов про керівників Центральної Ради висловився так: “Провід стримів руку в руку йти з Москвою, з “братньою демократією”, цементувати імперію й боронити її від ворогів! (А) в масах спонтанно прокидався дух Полуботка й Мазепи...”

Та, попри обережність і зрадливість верхів, рішучі національно-державницькі почуття українського народу оформлювалися у мілітарні форми: 3 – 7 жовтня (за ст. ст.) 1917 року у Чигирині відбувся Перший з'їзд Вільного козацтва, який перетворився на потужну маніфестацію українських національних почуттів, у демонстрацію української сили. Згідно з дослідженням Ярослава Пеленського, 200 делегатів представляли 60 тисяч вільних козаків Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини, Кубані.

На з'їзді у Чигирині військовим отаманом Вільного козацтва обрали генерал-лейтенанта Павла Скоропадського, а Полтавця-Острияниці – наказним отаманом. Не одразу, та все ж Скоропадський збагнув, що Вільне

дівського департаменту Вільного козацтва пан Певний. Очевидно, що не про оружну силу Української держави дбали урядовці Центральної Ради, а про збереження своєї влади хай навіть і в обеззброєній Україні. Та все ж “козацький рух ширився. Змагаючи зробитися національною фортецею, він починав вже набувати значіння державно-творчого чинника”.

Вільнокозацький рух поширився і на Кубань. Делегат з'їзду у Чигирині Кіндрат Бардіж та два його сини (сотник Віанор і хорунжий Микола), виконуючи рішення з'їзду, сформували Гайдамацький і Чорноморський коші Вільного козацтва загальною чисельністю 5000 багнетів і шабель, які за їхнім задумом мали стати підмурівком збройних сил Кубані. Невдовзі козаки провели грандіозну операцію очищення Чорноморсько-Кубанської залізниці від більшовиків.

А бойове хрещення Вільного козацтва під проводом Павла Скоропадського відбулося вже наприкінці грудня 1917 року, коли декілька сотень зі Звенигородщини, Черкащини і Смілянщини прибули для підтримки фронту у район Шепетівки – Козятина – Вапнярки, щоб стримати Другий гвардійський корпус Євгенія Бош, який рвався з

Південно-Західного фронту до Києва – столиці Української Народної Республіки... Павло Скоропадський у своїх “Спогадах” зазначав, що козаки в цих боях виявили себе добре.

Але Центральна Рада не довіряла Вільному козацтву. Прем'єр Всеволод Голубович, незважаючи на безпосередню загрозу Києву з боку більшовицьких загонів, не дозволив прибути до Києва Звенигородському кошу, позбавивши таким чином столицю УНР захисту. Кіш мусив повертатися...

У грудні 1917-го та січні 1918 року звенигородський кіш сягнув 20000 осіб. Така сила свідчила про загальноукраїнське піднесення і про організаторський хист кошового Семена Гризла.

У другій половині лютого 1918 року його козаки примусили скласти зброю гарматні частини 2-го російського корпусу. Козацтво заволоділо великим військовим майном. Пізніше воно примусило демобілізуватися 6-й та 7-й драгунські полки російської кавалерійської бригади. Росіяни здали до 2000 коней, сідел і силу іншого майна та зброї. А козаки смілянського полковника Якова Водяного роззброїли в с. Білозір'ї 2-й кавалерійський російський полк.

“Особливо видатна операція Вільного Козацтва (була) проти 8-ї російської армії в районі станції Бобринська (нині станція імені Тараса Шевченка. – Ред.), – зазначав у своїй праці “Звенигородський Кіш Вільного Козацтва” Юрко Тютюнник. – Тут були скупчені ліпші курені Звенигородщини, Черкащини та Єлисаветщини. Кількість скупченого коло станції Бобринської козацтва перевищувала 8000. Звенигородців було 4620; вони прибули з власною артилерією і кавалерією. Бій тривав цілий день, при цьому обидві сторони зазнали значних втрат; він закінчився нічною атакою на росіян, по якій останні були розбиті й розбіглися в різних напрямках. Тут мало не був захоплений (у полон) командант російських військ на Україні Муравйов, який пробивався з Одеси на північ”.

Згодом в інтерв'ю газеті “Известия ВЦК” Михайло Муравйов сказав: “Революційна російська армія пройшла Україну, змітаючи на своєму шляху все, що носило на собі ознаки буржуазно-шовіністичного сепаратизму. Одне наближення червоних військ примушувало повіти, а то й цілі губернії визнавати нашу владу. На Україні довелось натрапити на оригінальну організацію буржуазної самооборони. Особливо дався взнаки Звенигородський повіт, де український шовіністичний націоналізм збудував собі фортецю у формі так званого Вільного Козацтва. Ця організація не тільки не допустила нашої влади в повіт, а, навпаки, сама перейшла у наступ, чим зробила чималу шкоду нашим військам. Я дуже шкодую, що мені не довелося зруйнувати це гніздо, втопити в крові тих, що посміли підняти руку на Червону армію...”

Переконавшись, що Вільне козацтво є бастионом Української держави та захисником Центральної Ради, Рада Народних Міністрів УНР 5 лютого 1918 року ухвалила рішення про переведення Українського вільного козацтва у статус козацького реєстрового війська. На це асигнували значну суму. То була велика подія!

(ПРОДОВЖЕННЯ НА СТОР. 5)

ВІДРОДЖЕННЯ ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

(ПРОДОВЖЕННЯ, ПОЧАТОК НА СТОР. 3-4)

Коли згідно з Берестейським мирним договором в Україну прийшли німецькі війська, щоб вигнати більшовиків, козаки розпочали бойову співпрацю з німецькою армією у справі визволення від червоних окупантів. Українці билися проти більшовиків пліч-о-пліч із німецькими військами, вели партизанську боротьбу і провадили розвідку, допомагаючи українським частинам. Як, наприклад, це робили Ревучанський, Глодоський і Марківський курені Вільного козацтва, які разом із німцями 2 березня 1918 року звільнили станції Абадаш, Новоукраїнка і Ташлик.

Побачивши, як стрімко більшовики відкочуються в Росію, Центральна Рада раптом дійшла висновку, що все ж таки краще спекатись Вільного козацтва... І 23 березня 1918 року вона ухвалила припинити його фінансування, а невикористані кошти передати в розпорядження Міністерства внутрішніх справ УНР на організацію народної міліції.

“Тим часом козаки продовжували звільняти рідну землю від більшовиків. 3 квітня 1918 р. Катеринославський кіш під команду отамана Гаврила Горобця увійшов до визволеного Катеринослава, а за два дні виконував обов'язків військового міністра Олександр Жуковський видав наказ №145 про розформування і скасування Українського вільного козацтва, де було сказано: “Уперто і завзято весь час Вільне козацтво захищало Україну від численних її ворогів. Така непохитна боротьба та оборона України з боку Вільного козацтва яскраво показує, що і серед широких мас громадянства ще не загинули люди, в котрих можна знайти підпору”. Далі йшов подиву гідний висновок: “Тепер настав час, коли Україна мусить перейти до будівництва міцної своєї держави і стати на певний твердий ґрунт, а козакам – перейти до своєї звичайної праці”.

Де-юре діяльність Вільного козацтва на території УНР було припинено, сотні підлягали роззброєнню: боеприпаси і зброю необхідно було здати на військові склади. Однак козаки і не думали слухати Центральну Раду, тож сховали понад 20000 гвинтівок, десятки кулеметів та набоїв до них.

Військовий отаман Вільного козацтва П. Скоропадський, який 29 квітня 1918 року усунув з політичної арени Центральну Раду, намагався оживити історичну традицію і взявся творити Українську Державу як державу козацьку. Насамперед він взяв на себе тяжку відповідальність абсолютної влади у дуже складний час. Таким чином він відновив традицію самодержавного Гетьманства, яку започаткував Богдан Хмельницький. Павло Скоропадський мав на меті відродити козацький стан як основу Української Держави, тому й 16 жовтня 1918 року проголосив Універсал про відновлення козацтва. Ось уривок із нього: “Я, Гетьман Всієї України та Військ Козацьких, Універсалом цим Нашим повідомляю всім тим, кому про це відати належить, а особливо Державний Сенат, Раду Міністрів і всі урядові інституції Держави Української, що визнаю я за благо, для зміцнення сили Держави Української Нашої, відродити Козацтво по всіх місцях історичного

існування в Україні, покладаючись в основі його відродження на ті козацько-лицарські традиції, які донесла нам історія наша з доби минулої боротьби Козацької України за свою долю... Вас же, козаки – нащадки славних лицарів-запорожців, Ми закликаємо з честю носити даровані Нами жупа-

ни і добре дбати про те, аби соромом і ганьбою не вкрити їх, і клейнодів козацьких, і тих великих славних сторінок нашої історії, якими ми досі пишалися... Хай тіні великих предків наших дадуть всім нам міць і силу правдиво й чесно виконати те завдання, яке тепер стоїть перед Нами і Державою Українською. Гетьман Всієї України та Військ Козацьких Павло Скоропадський”.

Та наміри гетьмана розбилися об класову недовіру, точніше, ненависть збунтованої соціалістичної інтелігенції, а відтак і збільшовичених нею мас, для яких слово “пан” стало символом поневолення. А гетьман справді був паном, до того ж “царським генералом”, що на той час звучало майже як смертний вирок. Окрім того, Павло Скоропадський був послідовним противником соціалізму і прибічником західно-європейських цінностей: приватної власності на землю, вільної торгівлі тощо. Дискредитувати його в очах мас, уражених егалітаризмом, було неважко, що зрештою й зробили ображені діячі Українського національного союзу. За допомогою патріотично настроєних, але закутих у класову брехню соціалістичних догм і своєрідного центрально-радянського більшовизму українців і був скинутий “пан Гетьман”. Як зазначив Лонгин Цегельський, “свої свого не познаша” і “божевільні, повалили Його”.

За невблаганною насмішкою долі участь у протигетьманському повстанні взяли й ті, хто все своє подальше життя присвятив боротьбі за Українську державу. Яку й допомогли зруйнувати. Згодом їх також наречуть “наймитами буржуазії”, “панськими вислужниками”, а Пет-

люру більшовицька пропаганда назве “новітнім гетьманом”. Що, в принципі, й недалеко від істини, особливо коли Петлюра стане персоніфікувати собою Директорію.

Справді, проти чого боролись, на те й напоролись... А в історії залишиться, що Гетьмана Української Держави, військового отамана Вільного козацтва скинули селянські ватаги, просякнуті ідеєю козацтва від серця до серця. Парадокси, парадокси...

Митрополит УАПЦ Василь Липківський був категоричний в оцінці протигетьманського повстання: “То був найбільший злочин в нашій історії, і осуджую його безапеляційно”. А підбив підсумок Павло Скоропадський: “Треба пам'ятати, що чужинці позбавляли нас волі у власній хаті тоді, коли ми самі втрачали свою внутрішню національну єдність та починали самопоборювання і самовирізування”.

Які ж висновки?

Перший – керівники Центральної Ради не роздивились у Лютневій революції початку революції української. Навіть коли національне пробудження наших дадуть всім нам міць і силу правдиво й чесно виконати те завдання, яке тепер стоїть перед Нами і Державою Українською. Гетьман Всієї України та Військ Козацьких Павло Скоропадський”.

Слід нагадати, що центрально-радянські соціалісти вважали армію взагалі й українську зокрема перешкодою для досягнення справжньої свободи, тому й всіляко перешкоджали самостійникам, зокрема клубу імені гетьмана Павла Полуботка,

творити українське військо. То чи мають рацію деякі дослідники, які головною причиною нашої поразки у Визвольній війні називають неготовність громадянства до проголошення української державності? Чи не забувають вони додати, що передусім до державного будівництва не була готова українська (насправді малоросійська) інтелігенція...

На жаль, “Української держави ми не відбудували під одним гаслом: “Незалежність і могутність української держави”, як це було, наприклад, при відбудові польської чи чеської держав, а відбудували її під різними революційними гаслами, які ставлено вище, чим існування Української держави”.

Та боротьба тривала: у 1918-му і наступних роках козацтво влилося до Армії УНР, яка від початку була формациєю козацькою. Назви військових одиниць говорять самі за себе: Запорозький корпус, Запорозька дивізія, Запорозький полк кінних гайдамаків ім. кошового отамана Костя Гордієнка, Гайдамацький кіш Слобідської України, полк чорношличників, Запорозька Січ Юхима Божка... Та головне – усвідомлення себе козаком, гордим нащадком славних пращів великих. Обов'язок же перед Батьківщиною ставав культом епохи українського ренесансу, в основі якого лежало побожне ставлення до Тараса Шевченка, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Виговського, Івана Сірка, Костя Гордієнка. І до кобзарів, які навіювали ці образи. Виявилось, що історична пам'ять народу не перервалася, а отже, українці мали всі підстави повернутися з політичного забуття.

Чимало організаторів Вільного козацтва очолили повстанські загони... Хіба дивуватися, що 14 березня 1921 року отаман 144-ї Надбужанської повстанської дивізії Іполит Хмара-Годзиківський у наказі №8 висловив шире подяку “панам козакам” за те, що чемно поводитись із населенням м. Теплика і що “не було ніяких позорящих наше Вільне Козацтво випадків”. Цей документ засвідчив, що навіть 1921 року отаман Хмара вважав свою дивізію формациєю Вільного козацтва.

Хоч і “обставини для козацтва склались несприятливо – соціальні питання поділили сили Нації на кілька груп, – писав Іван Полтавець-Острянська, – а все ж таки в кожній з них козацтво збройно відбувало службу та шукало можливостей і долі для своєї Батьківщини. Сотки, тисячі вояцьких та козацьких могил вкрили сьогодні Україну і свідчать, як Козацтво виконало постанову Всеукраїнського Козацького З'їзду в місті Чигирині”.

У добу Національно-визвольної революції 1917 – 1920-х років українці остаточно сформувалися як політична нація. Пробудившись із летаргічного сну, ми вийшли – хай

і на короткий час – на світову арену як повноцінна, неповторна, фізично могутня нація, яка гучно заявила про своє право жити державним життям. Усвідомивши себе українцями, ми зрозуміли, що за свободу треба боротися, проливати кров. “Я вважаю, – писав уже на еміграції Симон Петлюра, – що лише в процесі кривавої боротьби, шляхом великих жертв і “великої крові” наш народ може заслужити собі право на самостійне державне життя. Бо тільки кров, пролита в оборону великої ідеї, може зробити цю ідею рідною для народу, зрозумілою для нього, дорогою і святою... Він не заспокоїться доти, поки не побачить її реалізованою у великому чині і реальному факті”.

Цій пісні точно не зрадіє ворог України і її волі, та в серці щирого патріота вона зачепить ті струни, які змушують бриніти душу, а тіло гартують до бою... Віднині Холодний Яр має власний гімн – від справжнього козака з древнього козацького Корсуня – Миколи Моцика. Читайте... Вдумуйтеся... Завітайте до Холодного Яру – і послушайте пісню «вживу». В ній – відлуння склику до бою за волю, який не раз звучав у цьому легендарному краю...

МАРШ ХОЛОДНОЯРЦІВ

БУДЕ ВІЛЬНА УКРАЇНА,
БУДЕМ ВІЛЬНІ МИ!
ОДИН БОГ, ОДНА ВІТЧИЗНА,
МИ ЇЇ СИНІ!

I

*Чигирин – Гетьманська держава,
Холодний Яр – Дуб Залізняка,
Тут ножі святити гайдамаки,
Незгаса звитяга козака.*

Приспів:

*Шикуйтесь, хлопці, під Чорнеє знамено,
Людського гніву повна чаша вщерть.
За рідну землю – вільную державу,
«Воля України – або смерть!»*

} 2 р.

II

*Дзвони б'ють – до походу кличуть,
Чорний ворон – крила розправля.
Не дамо чужинцям панувати,
Ворожою кров'ю вмисться земля.*

Приспів:

*Шикуйтесь сотні під вільнії знамена,
Людського гніву повна чаша вщерть.
За рідну землю – вільную державу,
«Волю Україні – ворогу смерть!»*

} 2 р.

III

*Білий цвіт – червона калина,
Рідний край – Богом даний жить,
Волю, єдність, долю України,
Ми підемо, браття, боронить.*

Приспів:

*До бою – за волю!
До бою – за долю!
До бою! До бою! Руш!*

Автор слів, мелодії і виконавець Микола МОЦИК
Аранжування Андрія ХАРЕНКА
м. Корсунь-Шевченківський

Моцик Микола Петрович, 1948 року народження, українець – виріс на Черкащині. Відбував службу в армії на Крайній Півночі. 1975 року закінчив Київську сільськогосподарську академію. З 1980 року незмінно очолює ветеринарну службу Корсунь-Шевченківського району. Має дітей, внуків, садибу і двір, схожий на козацьку заставу зі старим возом, плугом та різним реманентом, огорожений частоколом з Українськими прапорами. З 2008 року, після святкування ювілею переможної битви Богдана Хмельницького під Корсунем в травні 1648 року, при підтримці та аранжуванні Андрія Харенка написав 15 пісень про Черкащину, рідний край, мову солов'їну, козацьку звитягу...

Осаул Міжнародної Асоціації Козацтва.

www.cossackland.org

Козацький край

Сайт «Козацького краю» в Інтернеті має відвідувачів з Криму та усіх без винятку областей України, а ще – з 44 держав закордону: з Європи, Північної і Південної Америки, з Австралії, Азії та Африки. Лідери по кількості «заходів» на сайт з-за кордону – США, Росія, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Великобританія та Канада. Станьте і Ви нашими постійними читачами. Новини сайту віднині оновлюються щодня!

Шрі-Ланка	Франція	Словаччина	Індія	Чехія	ПАР	Грузія	Японія	Аргентина	Польща	Чорногорія
Кіпр	Іспанія	Великобританія	Бельгія	ОАЕ	Ізраїль	Португалія	Італія	Нідерланди	Естонія	
Сербія	Австрія	Азербайджан	Ірландія	Молдова	Канада	Ісландія	Австралія	Росія	Німеччина	Хорватія
Румунія	Єгипет	Греція	Таїланд	Угорщина	Фінляндія	Данія	Беларусь	США	Швейцарія	Бразилія

ЧИ МОЖУТЬ БУТИ СУМНІВИ У ТОМУ, ХТО ПРАВИЙ: ГОСПОДАР У СВОЇЙ ХАТІ ЧИ БАНДИТИ, ЯКІ ДО НЕЇ УВІРВАЛИСЯ?!

Олег ОСТРОВСЬКИЙ

30 квітня 2012 року з усіх куточків України та деяких міст Польщі, США, Канади та інших країн, до Холодного Яру з'їдуться свідомі українці, щоб вшанувати пам'ять Василя Чучупака – Головного отамана Холодного Яру та отаманів Чорного Ворона, Пилипа Хмару та інших холодноярських отаманів і козаків – гайдамаків, які воювали за Волю України і загинули

торичний клуб «Холодний Яр», побував на Кіровоградщині. То там місцева влада вставляє палки в колеса навіть у справі встановлення пам'ятника селянам-хліборобам, яких (фактично безбройних!) вирубав червоний ескадрон у вересні 1920 року за бунт проти продзагонів, які забирали останнє зерно. А після того з кулеметів і гармат ще й обстріляли хати села, де залишилися одні жінки, старі та діти. Невже може бути якийсь сумнів у тому, хто був правий у тій ситуації: господар, який захищав свій дім, чи зальотні бандити, які його грабували?! Але, дякуючи Богу розум все ж таки повертається до чиновників – і вони, маю надію, нададуть цей дозвіл і 29 квітня пам'ятник буде відкрито. Повертаючись до теми Холодноярської республіки і отамана Василя Чучупака

ЕКСПОЗИЦІЯ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ХОЛОДНОГО ЯРУ ПОЄДНАЄ ВСІ СТОРІНКИ МИНУШИНИ ЦЬОГО СЛАВНОГО КРАЮ: ВІД ЧАСІВ СКИФІВ І КИЇВСЬКОЇ РУСІ – ДО ЧАСІВ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ХХ СТОЛІТТЯ

коосвіченою людиною був дореволюційний вчитель на селі! До речі, Олексій, окрім педагогічної світи здобув ще й музичну – закінчив Київську консерваторію, приятелював зі знаменитим Миколою Лисенком, працював на керівних посадах у міських училищах Києва. Всі троє братів і на Першій

черкаських доріг і вкривала свої знамена кров'ю тих, хто посягнув на чужу землю... Всіх загарбників Холодний Яр зустрівчав однаково – кулею. Маю надію, що міф, вигаданий комуністичною ідеологією про «бандитів» з Холодного Яру розвіється, як вранішній туман. Ви

ям, які не здобувши Волю для України – прагнули померти!

29 квітня 2012 р., в неділю, о 12.00 в селі Соснівка Олександрівського району Кіровоградської області буде відкрито пам'ятник хліборобам Соснівки, Девятки, Скаржинки і Тирнавки, які загинули післяжнивної пори 1920 року від шабель червоного ескадрону (при нинішній трасі Київ – Знамянка, поворот на Соснівку). Автор пам'ятника – Дмитро Бур'ян (Черкаси). У цей же день, о 15.00, відбудеться покладання квітів до

ловного отамана Холодного Яру Василя Чучупака, козаків та старшин полку гайдамаків Холодного Яру.

У програмі вшанувань – покладання квітів на могилі Василя Чучупака та братської могилі холодноярців на кладовищі села Мельники, меморіальний мітинг біля пам'ятника Героям Холодного Яру та пам'ятника Юрію Горлісу-Горському (в центрі с. Мельники, біля школи), реконструкція бою холодноярців з більшовиками (ліворуч між с. Мельники – Кресельці, 1,5 км від місця проведення мітингу), покладання квітів до меморіалу Холодноярським героям на хуторі Кресельці (біля Кресельського лісництва), освячення зброї та прапорів на берегах

пам'ятника чорноліському отаманові Пилипові Хмарі в с. Цвітне Олександрівського району Кіровоградської області.

30 квітня, у понеділок (вихідний день!), о 11.00, в центрі села Мельники Чигиринського району Черкаської області розпочнуться вшанування Го-

гайдамацького ставу (неподалік Мотриного монастиря, табличка «Монастирський став»):

О 17.00 – на хуторі Буда Чигиринського району – урочисте відкриття першої експозиції Музею сторії Холодного Яру.

О 18.00 – на хуторі Буда – прийняття в члені ГО «Вільне Козацтво Холодного Яру».

До зустрічі в Холодному Яру!

СЛАВА ГЕРОЯМ!

МИ НЕ ГРАЄМО У ПІДКИДНОГО ДУРНЯ, МИ ГРАЄМО ЧЕСНО: ДЛЯ ХОЛОДНОГО ЯРУ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ГЕРОІВ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ І УКРАЇНА – ПОНАД УСЕ!

в боях з «червоними». А от чому бояться вшанувати героїв-земляків чиновники – для мене завжди залишається загадкою. Здавалося б, за свою землю полягли молоді хлопці, а вбили їх ті, хто прийшов сюди як окупант. Чого ж тоді так настоєжено відноситися до тих, хто воював під чорним прапором, на якому був тризуб і слова «Воля України або смерть»?!

Нешодавно я разом з письменником Романом Ковалем, який очолює іс-

– достатньо подивитися на Василеве і його братів фото, щоб зрозуміти, наскільки брехливі радянські вигадки, які шалено підтримують і зараз деякі «політичні діячі». Це фото розумних і інтелігентних людей, а не розтріпаних лісовиків, якими їх «малювало» радянське кіно. У родині Чучупака було п'ятеро синів, троє з яких – Василь, Петро і Олекса, стали повстанськими отаманами. До більшовицького перевороту всі троє вчителювали – а кожен знає, наскільки шанованою і висо-

світській відзначилися як хоробрі воїни: Петро – на Румунському, а Василь і Олексій – на Німецькому фронтах. Власне, і коли в Холодному Яру на прохання ігумена Мотриного монастиря був створений перший загін самооборони, то перші бої козаків були проти німців. А далі – проти нових окупантів: Добровольтчої армії Денікіна, яка зламала зуби об Холодноярську республіку, так і не здобувши її землю і проти Червоної армії, яка довго й безуспішно ковтала кураву

тільки погляньте, скільки селян у 1942 році йшло вшанувати головного отамана Василя Чучупака та гайдамаків Холодного Яру. Де ви бачили, щоб хлібороб вклонявся пам'яті «бандита»? А «бандит» ніколи не стане на захист селянина, на захист своєї землі та за Волю України.

Кожна країна вважає за честь пам'ятати та вшанувати своїх героїв, не розпитуючи сусідів, хочеться їм цього чи ні. Прийде 30 квітня – і наш обов'язок вклонитися пам'яті геро-

Роман КОВАЛЬ

“Поряд із річищем, по якому біжать весняні та дошові води з Чучупаківського яру, до революції були двори трьох братів – синів старого Григорія Чучупака: Юхима, Степана і Олександра. Хати тупилися одна до одної: економили землю. Григорій мав 6 десятин землі, і при одруженні кожен син одержав по дві десятини.

Степан, гарний на вроду, одружився на дочці грушківського дядка Сидора Лівичького Оксани. Першою в них народилася Варя (рано померла). А потім п'ятеро синів – Петро, Орест (загинув на Першій світовій), Василь, Олекса і Дем'ян”¹.

У Юхима Григоровича теж було шестеро дітей – Автоном, Мотря, Михайло, Семен, Ганна і Гнат. Олександр Григорович також пустив у світ шістьох Чучупаків – Павла, Ганну, Палажку, Антипа, Федора, Трицька².

Хоча Степан та Оксана Чучупаки були неписьменними, а все ж про освіту синів подбали. Старший, Петро, закінчив чотирирічну церковнопарафіяльну школу, потім Голоківську двокласну вчительську школу, після чого вчителював у с. Вербівці. Тут організував хор і драматичний гурток. Навчання успішно продовжив у Київській консерваторії, набувши фаху вчителя співів. Працював наглядцем 3-го Київського двокласного училища та Київського міського училища №11. Був знайомий із Миколою Лисенком. Довгий час у родині Чучупаків зберігалася вітальна листівка славетного композитора до молодого педагога.

Петро допоміг і своїм братам – Василю та Олексі – здобути освіту. Василь Чучупак учителював у с. Тимошівці, а Олекса в с. Рацевому на Чигиринщині. Коли розпочалася Світова війна, першим мобілізували Ореста: згідно із законами Російської імперії вчителі Петро, Василь й Олекса Чучупаки мали право на відстрочку. Орест загинув за чужі інтереси 1915 року під Краковом.

Врешті прийшла мобілізаційна повістка й до інших братів Чучупаків. Петро і Василь закінчили військові школи. Першого направили на Румунський фронт, а другого – до Білорусії. Олекса ж служив у Петрограді, де і взяв участь у Лютневій революції. Усі вони повернулися з війни: Петро і Василь прапорщиками, а Олекса – рядовим. І знову взялися вчителювати... Петро – в Києві,

де в нього 1915 року народилася дочка Ліда, Василь – у с. Пляківці, а Олекса – в Мельниках. Батькам на господарстві допомагав Дем'ян, наймолодший їхній син, 1902 року народження.

Перший збройний відділ – для охорони скарбів Мотриного монастиря та Мельників – на прохання ігумені сформував Олекса Чучупак. На раховував він 22 особи. Цей загін і став першою клітинною новітньої організації гайдамаків Холодного Яру.

Вступним акордом можна вважати бойову акцію у Зам'ятниці: козаки наскочили тут на економію пана Ярузальського, до якої німці звозили реквізовані у селян зерно, худобу, полотно та інші цінності. Полонивши небажаних гостей, хлопці роздали відібрані в селян харчі та худобу. А бранців зачинили у підвалах Мотриного монастиря. Але невдовзі зі Старої Осоти підійшла німецька частина з гарматами і кулеметами і змусила капітулювати відділ самооборони, а потім розформувала його.

Після цієї поразки мельничани звернулися до Василя Чучупака, щоб він став їхнім отаманом. Той мусив погодитися, бо часи надходили грізні й кликали всіх, хто не хоче нового поневолення, до зброї.

Василь і Петро організували спочатку свою велику родину – дядьків, братів (у тому числі й двоюрідних і троюрідних), небожів, кумів, сватів і, звісно, друзів. За Чучупаками та їхніми найближчими пішли й інші – односельчани з Мельників, сусіди з Голоківки, Медведівки, Зам'ятниці, Грушківки, Жаботина, Матвіївки та інших холоднорських сіл. Невдовзі відділ самооборони Василя Чучупака переріс у полк гайдамаків Холодного Яру.

Серед місцевого населення, яке майже все було озброєне, Василь Чучупак мав надзвичайний авторитет. Доброю репутацією міг похвалитися і його старший брат Петро, учитель музики, який, повернувшись із Києва, очолив штаб полку гайдамаків. Разом із ним приїхала в Мельники дружина Ганна з дочкою Лідою. Саме Ганні доручили вишити прапор Холодного Яру, саме вона перехувала його в тяжкі для повстанців хвилини...

Червоне командування заграло з Чучупаком, пропонува-

Брати

ло йому влитися до Червоної армії, але Василь відмовився. Більше того, не допускав червоні частини в серце Холодного Яру, а коли збільшовичений полк під командуванням Хименка наприкінці січня 1919 року повстав проти Центральної Ради, курінь Холодного Яру взяв участь у придрушенні виступу. Успішні для холоднорців бої відбулися і наступного місяця.

На початку березня курінь Холодного Яру увійшов до 3-го Гайдамацького полку Армії УНР під командуванням Омеляна Волоха і отримав назву 4-го куреня... А Василь із рештою козаків 10 квітня “підняв повстання проти комуни та Совітської влади за самостійність”³.

До “Холднорської держави” входили Мельники, Голоківка, Грушківка, Лубенці, Жаботин, Плєскачівка, Чубіївка, Деменці, Зам'ятниця, Медведівка, Івківці, Матвіївка, Худоліївка, Трушівці, Чорнявка, Полуднівка, Янівка, Сагунівка, Топилівка, Шабельники, Тіньки, Бужин, Боровиця та низка сіл за залізницею. “Столицею” були Мельники, “резиденцією” отамана – Мотрин монастир, на найвищій дзвіниці якого чатував черговий і в разі небезпеки бив у дзвони. За їхніми звуками селяни довідувалися, з якого боку і хто насувається – піхота чи кавалерія, з артилерією чи без неї. Довідувались і про приблизну чисельність ворога.

Холднорські села ділилися на дієву і резервну сотні, які збиралися на дзвін Мотриного монастиря: два удари підряд – на збірку викликалася дієва сотня, три удари – обидві сотні.

Тричі сколихнув округу Мотрин дзвін на початку літа 1919-го, закликаючи підтримати повстання отамана Матвія Григор'єва проти московської комуни і ЧК.

“Брати селяни і козаки! – говорилось у зверненні інформаційного бюро штабу загону Холодного Яру від 4 червня 1919 року. – Настав час всім кращим синам України, синам волі... взятися за зброю... Не на грабунки, не на вбивства мирного населення лунає цей заклик, ні, він закликає до боротьби, до самої рішучої боротьби з насильством і неправдою, з якими прийшли до нас комуністи, які самі робити не хотіли, а прийшли до нас, аби жити нашим трудом...”

Вже всі побачили, хто такі комуністи. Це людарі, дармоїди,

лидацого, грабіжники, душоуби-розбійники. Отже, брати-козаки, селяни, робітники, – всі до їднання, до зброї, до тісної організації.

Хай же справдяться слова нашого незабутнього борця за волю, мученика і пророка Тараса Григоровича Шевченка, який сказав, “що ще дихне огнем пикучим всім ворогам Холодний Яр”. Отже, хто любить спокій, хто любить волю, хто любить свій рідний край, хай зараз же іде козаком до Холодного Яру... Хто має зброю, забирай її з собою, хто ж такої не має, але почуває себе здатним до козацтва, хай іде до нас. Гуртом скоріше здобудемо зброю... Всі як один до Холодного Яру. Всі за зброю...”⁴

Повстання літа 1919 року було грандіозне: комуна тріщала, го-

рла і тікала з нашої землі. Але на звільнений від московської комуни край насувалася Добровольча армія генерала Денікіна. Полк гайдамаків Холодного Яру під командуванням Василя і Петра Чучупаків успішно воював і проти білогвардійців, зокрема на початку січня 1920 року холоднорці брали участь у вигнанні їх із Черкас. Цінним є визнання більшовицького історика Кіна, який зазначав, що в районі Холодного Яру, де оперував отаман Чучупак, жодної денікінської влади не було.

Слід зауважити, що частина повстанців боролася проти чужинців під радянськими гаслами, інколи й під червоними прапорами. І в цьому нічого страшного нема, адже Ради самі по собі не страшні.

Чучупаки

Суть у тому, хто керуватиме ними.

Історичний факт: 1919 року частина українських отаманів стала на "радянську платформу". І це росіяни поклали в основу міфу про хліб і сіль, з якими зустрічали українські селяни більшовиків. Але московські історики "забували" додати, що чи не всі оці "радянські" отамани стояли "на ґрунті самостійності УНР".

Повстанці визнавали "радянську владу", "оскільки вона буде в контакті" з ними. Типовим документом, який з'ясовує ставлення повстанців до "влади Рад", є протокол зборів Деревенецької волості, що на Черкащині. У ньому є вимоги усунення з державних посад євреїв, створення адміністрації виключно з українців, формування української — національної за складом — армії, а також рішуче заперечення комунізму. Як бачимо, українські селяни розуміли гасло "Вся влада Радам!" як "Вся влада українцям!"

Не дивно, що після вигнання денікінців з України військовий міністр Росії Троцький взяв курс на ліквідацію "українського професійного повстанства". Він вважав, що "необхідно роззброїти всіх повстанців, щоб вони знову не повернули зброю проти нас", а невдовзі розстріляти їх ("советська влада поступово розстріляє всіх петлюрівців, махновців і повстанців, тому що це шкідливий елемент")⁷.

Але Чигиринський повіт був територією, де військові операції червоних не давали суттєвого результату. Це визнавали і самі більшовики. Ось свідчення більшовицького начдива-2 Ленговського: "За останні дні з'ясувалося, що бойові дії проти повстанців у районі Звенигородського, Чигиринського, Таращанського, Канівського, Уманського повітів марні, якщо кожного разу після того, як (червоні) війська очистять місцевість від бандитів, не буде очищена місцева влада... Є деякі волості, де війська вже по 4 — 5 разів розбивали загони бандитів, завдавали їм страшних втрат, але після відходу військ в інші райони бандити потрохи знову збираються..."⁸

У лютому 1920 року Армія УНР прийшла на Чигиринщину. Це було велике свято єднання двох українських збройних сил. 12 лютого в Медведівці командарм Михайло Омелянович-Павленко скликав командирів і начальників штабів дивізій, що брали участь у Зимовому поході. На нараді були присутні такі видатні українські воєначальники, як Юрко Тютюнник, Олександр Загородський,

Андрій Гулий-Гуленко. Запросили і Василя з Петром...

Разом із холодноярцями лицарі Зимового походу відправили в Мотриному монастирі "хвалебний Богіві молебень за щасливий похід у центр України" та панахиду за загиблими і померлими старшинами й козаками.

У своїх спогадах командарм Зимового походу Михайло Омелянович-Павленко дав таку оцінку Холодному Яру і його оборонцям: "...Тут усе сприяло розвитку в людності вільного національного руху: тут ще добре жили минуштина і спогади про Козаччину, святі пам'ятники — Чигирин і Суботів, монастирі — Онуфріївський та Мотронівський, де колись святилися гайдамацькі ножі, Канівська могила... нарешті, сама природа — Дніпро, балки, кручі й великі... ліси — все це сприяло вихованню національної свідомості та вільного козацького духу. Холодноярці... дали немало правдивих лицарів для українського війська; побачивши розпад-розруху в державному будівництві, вони зуміли створити в себе на диво стійку військову організацію, подібну до часів старої Козаччини".

"Зуміли створити... на диво стійку військову організацію..." — це оцінка командувача Армії УНР. І сказано це про повстанську організацію в зимовий період — несприятливий час для розви-

з українською армією, наочно переконалися, що боротьба за Україну продовжується не тільки в Холодному Яру та його околицях. Піднесення спричиняло й стрімке наближення весни...

Та повстанська весна 1920-го почалася з трагедії... 12 квітня під час бою на хуторі Кресельці, що при мельничанській дорозі до Мотриного монастиря, потрапивши в оточення, застрелився Василь Чучупак. Озвірілі більшовики, дико радіючи своєму успіху, били вже мертвого отамана — ногами, кольбамми рушниць, лаялися гид-

тку повстанства. А створили її брати Чучупаки...

Коли частини Армії УНР, виспівуючи про славу Наливайка, Сагайдачного, Дорошенка та Гайдамаччину, рушили з Холодного Яру на південь, Василь Чучупак почав підготовку до повстання проти червоних. Настрій холодноярців був чудовий: вони зустрілися

— Не журіться, — гукнув до батьків, — вмираємо за Україну з чистим сумлінням... Не кажіть поки що нічого дочці...¹⁰

Та де там! Прибігла дружина Ганна з Лідою... А більшовики — навмисно:

— Палюбуйтесь, палюбуйтесь... Сейчас за селом расстреляем!

Ганна — в крик, а п'ятирічна Ліда, вхопившись за шинель червоного командира, затупотіла ніжками: "Не дам батька!" Кацап'юга, відіпхнувши її ногою, наказав:

— Заганяйте всіх в середину і зажигайте дом...

Ледь не подушилися від диму, поки люди випустили...

Поховали Василя на цвинтарі, на самій горі. "Ховали ввечері без пострілів, без пісень, без промов. Понуро мовчала озброєна юрба, і в тій мовчанці відчувалася велична грізна обітниця помсти", — згадував Юрій Горліс-Горський у своєму історичному романі "Холодний Яр".

За кілька днів у ЧК розстріляли Петра... Попри смерть отамана та начальника штабу, Холодноярська організація не розсипалася. Більше того, 1920 рік став періодом розквіту повстанського руху на Чигиринщині, а полк гайдамаків Холодного Яру розгорнувся в бригаду. Все це підкреслює видатні організаторські здібності Василя і Петра, які творили військово-політичну формацію навколо національно-визвольної ідеї, а не своїх осіб. Отамани загинули, але не загинула ідея... Довкруги неї й об'єднувалися все нові й нові козаки. Продовжували боротьбу рідні брати Василя і Петра — Олекса та Дем'ян, двоюрідний брат Семен Чучупак — член Холодноярського повстанського комітету.

Зовсім інакше склалося в сусідній Чигиринській "республіці". Після вбивства її отамана Свирида Коцура, що пережив Василя Чучупака лише на два дні, коцурівська організація миттєво розпалася, — хоч залишалася ще багато братів Свирида. Національно свідомою частиною Чигиринської "республіки" на чолі з Юхимом Льченком приєдналася до холодноярців...

Завдяки Юрію Горлісу-Горському слава про братів Чучупаків через поле забуття докотилася до наших днів. 28 жовтня 1995 року на місці останнього бою Василя Чучупака з ініціативи Всеукраїнського політичного об'єднання "Державна самостійність України" та за участю ОУН під проводом Миколи Плав'юка й Українського козацтва на чолі з гетьманом Володимиром Мулявою було поставлено перший меморіальний знак гайдамакам Холодного Яру. А з квітня 1996-го у Мельники на могилу до Василя Чучупака щороку з'їжджаються українці різних земель.

ВІД ПОВСТАНЦІВ —

Звернення Окружного повстанського комітету

• БРАТИ СЕЛЯНЕ! •

Вже три роки, як вся Україна конає в кривавих муках тяжкої боротьби, за своє власне самостійне життя. Український нарід, скинувши царське та панське ярмо, приступив до утворення своєї держави, Народної Республіки. Але на цьому шляху він зустрів великі перешкоди, з боку московського народу. Починаючи від самих запеклих чорносотенців монархистів і кінчаючи самими лівими соціалістами, як більшовики-комуністи, всі вони з самого початку революції і по цей час хотіли і хотять за всяку ціну знищити навіть саму ідею відродження Українського Народу. Коли Український Нарід хотів виявити свою волю через своїх представників в установчих Зборах, то в той час московські більшовики комуністи лавою посунули на Україну і до Установчих Зборів обраних представників не допустили. Ті насильства, те безладдя і та цілковита руїна, котру утворили у нас більшовики, і викликала прихід на Україну німців, при допомозі котрих поміщиками була розігнана Центральна Рада і утворена гетьманщина. В той мент, коли Україна переживала страшні часи, коли німецькі юнкера та гетьманські палачі немилосердно катували селянство та робітництво, а також гноїли в тюрмах всю українську інтелігенцію, тоді більшовики не йшли в звільнені український трудовий нарід з гетьманської неволі. Ні! В той час Ленін та Троцький (Бронштейн) при-

слали до гетьмана на переговори Раківського та Мануїльського, котрі мали заключити з гетьманом мировий договір.

А коли український нарід повстав одностайно на заклик Директорії та головного отамана Петлюри і гетьманське та німецьке панування в одну мить було знесено, то більшовики-комуністи знов посунули на Україну зі своїми чрезвычайками і зі своїми грабіжницькими Установами. Панування комуністів довело українське населення до повстання і знов таки викликали прихід других грабіжників Деникінців. Деникін, котрий ніс українському населенню вічне рабство з царем на чолі та з ярмом на шиї, був також вигнаний за межі України українськими повстанцями. Коли майже вся Україна була звільнена від деникінської дикої орди, тоді непрохані гості комуністи знов ще більшою навалюю посунули на Україну, нібито визволяти українське населення від деникінщини. І от цей останній прихід комуністів ясно показав, і кожному, навіть сліпому, стало видно як вони визволяють Україну і як вони за неї пеклюються. Комуністи обіцяли мир, а крім фронтової війни, утворили ще й горожанську війну.

Вони роз'єднали на два табори селянство, а також і робітництво. Вони обіцяли привезти на Україну мануфактуру, гас, сіль, ріжні машини і т.п., але чи бачили хоч московський трьох копійочний лапоть, привезений комуністами. Ні цього ще ви не побачите, щоб вам необхідні речі привозили з московщини. На українське селянство комуністи накладають велику "разв'юрстку". Селяне дають: хліб, скот, коні, свині, вівці, кури, гуси, яйця, масло і багато інших продуктів і худоби. І куди це все відправляється і хто його поїдає? Ясно, що відправляється все це в москвіщину і ідять його комисари, комисарчики, чрезвычайщики та інші дармоїди, котрі робить не хотять та й утворюють для себе "комуну". І селянин, котрий день і ніч працює, аби прохарчити свою сім'ю, котрий ціле літо гне спину 18 годин в добу, він ніколи не баче ні курятини, ні масла ні яєць. Він, крім хліба без соли, через дорожнечу, утворену комуністами, нічого не може дістати. Крім цієї "разв'юрстки", комуністи вивозять з України що попало, де які не були склепи, всі відправлені в москвіщину. Туди вивозять вугілля, залізо, сіль, плуги, молотілки й інші господарські машини, корови й коні і навіть майно, награване у скринях наших жінок, і все це в москвіщині роздається комисарчикам та добровольцям червоноармійцям. Вивозять також медикаменти, і наші хорі залишаються без всякої лікарської допомоги. За місяць цього всього москалі на Україну присилають цілі потяги голодних агітаторів, цілі потяги комуністичної літератури, цілі міліони мішочників та спекулянтів і безліч "карательних отрядів" для заспокоєння селянства.

По комуністичному виходить, що правда може бути лише тоді, коли українці своїм трудом будуть харчувати всіх московських, жидівських, латишських та китайських дармоїдів.

Комуністи мобілізують наших людей і відправляють їх без зброї аж до Сибіру, і наші мобілізовані примушені кинути свій рідний край в великій небезпеці і їхати захищати Сибір для комуністів.

Багато наших мобілізованих побачили і зрозуміли, для чого їх мобілізували і за який комуністичний рай їх посилають битися, поприходили до дому. Перша мобілізація на Україні комуністів провалилася. Вони мають надію об'явити другу мобілізацію. Але можна зпевненістю наперед сказати, що на другу селяне зовсім не підуть.

От же селяне! Ви бачили і пережили на своїй шкурі багато непроханих гостей-чужинців: і гетьманців, і німців, і деникінців і комуністів. Всі вони лише багато обіцяли і нічого не дали. Нарешті прийшов час, коли кожен українець повинен зрозуміти, що ніхто нізвідки і нічого йому не принесе, а коли прийде, то й останнє забере, Український селянин і робітник зможе лише тої спокійно працювати і споживати все те що він придбав, коли на Україні

буде нечужа, А СВОЯ АРМІЯ і коли Україна буде САМОСТІЙНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ.

Селяне! Ваше щастя, ваша доля в ваших руках. Пора проснутись! Бо далі буде пізно, проспите все! Зараз по всій Україні вибухли повстання проти комуністів; разом з тим загорілось огнище в Холодному Яру. Тут зібрались вірні сини України — гайдамаки, котрі зійшлись задля чесного виконання заповіту великого пророка нашого Т. Шевченка. Отже, хто почуває себе громадянином землі української, той повинен без всяких вагань вступити в наші ряди нечекаючи, поки його комуністи заберуть проти нас або поки ми будемо мобілізувати. Час дуже серйозний, легковисить не можна.

Годі бути байдужими до справи. Байдужість і нерішучість нас губить. У чужинців порятунку шукати немає чого, треба кувати свою рідну, міцну як скеля дисципліновану Українську армію, то це єдине, що зможе спасти нас від всяких окупантів.

**ВСІ ДО ЗБРОІ!
ХАЙ ЖИВЕ МОГУТНЯ ПОВСТАЊСЬКА АРМІЯ!
ХАЙ ЖИВЕ УКРАЊСЬКА НАРОДНЯ
САМОСТІЙНА РЕСПУБЛІКА!**

Вересень 1920 р.
Український Окружний Повстанський Комітет
м. Чигирин

З фондів Черкаського обласного краєзнавчого музею.

Особливості мови документа збережено.

БРАТАМ-СЕЛЯНАМ

ДО ЗБРОЇ!

ЗВЕРНЕННЯ ОКРУЖНОГО ПОВСТАНСЬКОГО КОМІТЕТУ ДО УКРАЇНЦІВ, МОБІЛІЗОВАНИХ У ЧЕРВОНУ АРМІЮ, ІЗ ЗАКЛИКОМ ПРИЄДНАТИСЬ ДО ПОВСТАНЦІВ. ВЕРЕСЕНЬ 1920 Р.

Московські більшовики-комуністи призвали вас в червону армію нібито на захист революції, на захист прав народних. Але чи в дійсності це так? Ні. Це неправда. Ганебна брехня. Коли ви краще придивитесь до їхньої роботи, то вам ясно стане, що московські комуністи своїми брудними руками заплямували і революцію, і навіть саму ідею соціалізму.

Які ж ви народні права будете захищати в червоній армії? Хіба ті, що допоможете москалям грабувати свій рідний край. Палити села, котрі повстають проти московської неволі. Здіймати останню полатану сорочки із своєї убогої, всіма обкраденої матері України. Ні, ви цього не повинні робити, хоч вас на це призвали... Кожен із вас мусить зрозуміти, що комуністи борються проти самостійної України, проти того, що нам дороге і що нам необхідне в житті. За що український народ в кривавій боротьбі віддав життя багатьох своїх найкращих синів.

Панове старшини та козаки!

Невже ж ви не чуєте, невже ж ви не бачите людського плачу? Невже ж ви не знаєте, що Україна знов повстала проти чужинців? Навколо вас вже гуляють повстанці-гайдамаки з свяченими ножами... Вони кличуть вас, поки не пізно, кинути червону армію і негайно вступити в ряди повстанців на боротьбу за кращу долю УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Той, хто буде і надалі залишатися в червоній армії, буде рахуватися зрадником і буде покараний, як і всі московські комуністи. Ті мобілізовані, котрі кинули армію і повернулись додому, котрі побачили на власні очі, що з себе уявляє червона армія і за який комуністичний рай вони борються, мусять негайно вступити в ряди повстанців і принести належну користь своєму народові. Тих, хто сидить вдома, тримається своєї хати і береже свою шкуру, то той загубить все. Нехай не забуде, що ворог не спить і що, коли ми всі будемо розпорошені, нас легко буде зловити комуністам.

Будемо всі організовані в бойовий час і тоді ми хутко поженемо ворога аж до Москви.

ДО ЗБРОЇ! ДО БОРОТЬБИ!

ЗА УКРАЇНСЬКУ НАРОДНЮ САМОСТІЙНУ РЕСПУБЛІКУ!

ХАЙ ЖИВУТЬ ПОВСТАНЦІ!

Вересня 1920 року
Ставка: Холодний Яр
Український окружний повстанський комітет.
ДАПО, ф. Р. 2048, оп. 2, спр. 154, арк. 142.

Особливості мови документа збережено.

З того часу, коли появилася в природі чоловік, сама ж природа створила і закони, по котрим чоловік повинен прожити своє земне життя.

Всякий чоловік, живучи на землі по закону природи, має повне право трудитися на землі, користуватися своїм трудом, вільно висказувати свої думки — от-се головні закони за для земного життя чоловіка.

Трудящі маси спокон віку ведуть боротьбу проти гнобителів і експлуататорів за свої природні права. Трудящі маси боролись з царизмом, гетьманщиною, денікінщиною і зараз борються з червоними радянським комуністичним урядом і надалі будуть боротися з усяким урядом, яким-би він не назвав себе, доки не здобудуть своїх природних прав.

Комуністи дивуються, через віщо повстає трудовий нарід проти (робітничо-селянської влади)? А воно нічого дивного й не має: бо трудящим однаково хтось не грабував: чи то царській жандарм, чи червоний комунар; однаковісінько трудящому болить як його б'ють: чи чорною,

чи червоною нагайкою; однаковісінько трудящому як і його хату спалить: чи червоні чи чорні, однаковісінько її не має. Трудящим однаково, чи їх за слово розстрілював царській жандарм, чи тепер розстрілює червоний комунар.

Трудові маси однаковісінько будуть боротися як проти царського уряду, так і проти радянсько-комуністичного, коли він буде так робити як і царській. Комуністи годують трудящих, провинившихся проти радянської влади, амністіями (помилованіями), а хто повірив і прийшов, тих порострілювали. Тільки сього не буде, трудящі, котрі боролись за царату за право трудящих, якби хотіли грабувати і знущатися з людей так як комуністи, то давно-б уже були комисарами без усякої амністії.

Для нас, повстанців, особих амністій не треба; ми вимагаємо від радянської влади здійснення тих лозунгів, котрі кинуті були комуністами з початку радянської влади: скасування смертної кари, припенення війни, воля слова та дрюку, вільне користування своїм власним трудом. Сі

лозунги, сказані самими комуністами, а трудящим масам сього тільки й треба при всякій владі. Ми, повстанці, вимагаємо від радянської влади негайно здійснити проголошені три роки тому назад лозунги; і робітничо-селянська влада, як що вона дійсно стоїть на сторожу прав трудящих, то не повинна боятися тих-же трудящих. Чи з хоть один, чесний трудящий, котрий-би став проти здійснення сих святих лозунгів: від міни смертної кари, припенення війни, волі слова і дрюку, вільним користуванням власним трудом.

Ми, повстанці, підняли зброю за здійснення сих лозунгів, а нас за се називають бандитами; не хай всі трудящі самі скажуть, хто за сі лозунги боровся і бореться. Отже, як що комуністи є дій-

сно захистники прав трудящих, то не повинні боятися трудящих мас. Щоб уникнути кровопролиття та руїни, негайно провести в життя давно оголошені нами лозунги; а коли

ХТО ТАКІ ПОВСТАНЦІ І ЗА ВІЩО ВОНИ БОРЮТЬСЯ?

Листівка повстанців Холодноярської округи від 15 травня 1921 р.

(Особливості мови документа збережено)

ні, то вони є зрадники трудового люду; і пролита кров трудящих, та руїна краю є тільки вина комуністів і всі трудящі повинні подняти зброю проти зрадників трудового люду за свої природні права.

Хто за здійснення сих лозунгів, той за трудовий нарід, хто проти здійснення той є зрадник трудового народу.

ХАЙ ЖИВЕ ПОВСТАНЧЕСКА АРМІЯ, ЗАХИСНИЦЯ ПРАВ ТРУДЯЩИХСЯ. ПОВСТАНЦІ ХОЛДНОЯРСЬКОЇ ОКРУГИ

15 Травня 1921 року

З архіву Романа Коваля.

Поминання померлих. РАДОНИЦЯ

Слово радониця походить від слова радість. Особливе місце Радониці у річному колі церковних свят – відразу після Пасхального тижня – зобов'язує нас православних християн, не заглиблюватися в переживання щодо смерті близьких, а навпаки радіти їх народженню в інше життя – життя вічне. Адже Христос воскрес, смертю, смертю переміг і померлим дарував життя вічне.

Один священик, йдучи на свою парафію, завжди проходив біля кладовища, і кожен раз промовляв молитву за упокоєння там спочилих православних християн. Але через деякий час правлячий архиєрей перевів його на іншу парафію. Невдовзі владиці почали снитися спочили та благи повернути священика на попередню парафію, тому що молитва, яку він промовляв, проходячи біля кладовища, давала велику вітху та полегшення спочилим.

Православна Церква вчить нас про те, що душа безсмертна. Люди помирають в різний час, беручи з собою досвід прожитих літ. Якщо людина прожила життя праведно та достойно, тоді душа її буде в Царстві Небесному, а якщо життя людини було сповнене гріхів, тоді душа буде перебувати в пекельних муках. І така душа потребує допомоги. Яку ж допомогу ми можемо дати померлим?

Православна Церква, як любляча Матір, піклується за своїх дітей, – не тільки про живих, але й про спочилих. Бо у Бога всі живі. Тому ми маємо від Бога великий дар – право молитися до Нього і надію бути почувити, підкріплену Його обітницею. Адже Господь сказав: «Все, чого з вірою попросите у Отця Мого в ім'я Мое, буде вам». А апостол Яків навчає нас: «Моліться один за одного».

Ми молимося за живих – наших рідних, близьких, знайомих, тощо. Але і вони самі можуть молитися за себе. А от померлі вже не можуть за себе молитися, тому якщо важливою є молитва за живих, то тим більш важливою і угодною Богові є молитва за померлих, яка може полегшити і навіть змінити участь тих, хто упокоївся з вірою у вічне життя і з надією на Божу милосердя. Якщо ж людина лише сумує й плаче за померлими, але не молитися за них, то це не приносить спочилим ніякої користі, а для живих є причиною печалі та глибоких серцевих ран.

За померлих можна молитися як у приватній, домашній молитві, так і в молитві церковній. Особливу силу має церковна молитва тому, що вона сильна в єдності багатьох. Вона подібна до маленьких струмочків, які зливаються в могутню ріку. Вона – як багатоголосий хор, спів якого піднімається до Престолу Божого. Сам Господь Ісус Христос відкрив

нам що істину, сказавши, що якщо двоє або троє зберуться і попросять з вірою щось в ім'я Його, то вони отримають користь, бо Сам Господь перебуває посеред віруючих та слухає їхні молитви. Тому Православна Церква встановила особливі дні поминання померлих, в які посилено моляться за прощення та відпущення гріхів спочилих православних християн. Церква просить, щоб ті в кого є хоча-б маленька надія на спасіння, по безмірній милості Божій були помилувані та прийняті для вічного блаженства в Царство Небесне.

Одним з таких періодів є Фомина неділя, яка відзначається через тиждень після Великодня. З суботи аж до вівторка – в залежності від місцевих звичаїв – віруючі приходять на кладовища, щоби пом'янути похованих там спочилих. Цей звичай є добрий і духовно корисний – але тільки якщо поминання супроводжується молитвою, а не стає приводом до розваг чи пияцтва. Перетворювати святу справу молитви за померлих у відпочинок на природі з багатою трапезою і горілкою – справа не тільки не угодна Богові, але й гріховна. Адже богоугодним поминанням є не випивка і закуска, а молитва за спочилих та милостиня за упокоєння їхніх душ.

Особливе значення для спочилих має милостиня. Вона може бути різною: допомога убогому, втішання та допомога хворому, відвідання ув'язненого. З ними можна поговорити, подати їм те, чого вони потребують, і попросити, щоб помолитися за душу спочилого. Бо за словами Євангелія Сам Спаситель приймає те, що людина з милосердя подає ближньому, який перебуває у скруті чи має якусь потребу.

Поминання спочилих і для нас має велике значення у справі спасіння. Звершуючи поминання молитви ми виконуємо заповідь любові до ближнього, а своєю милостинею ми заслуговуємо милість у Господа до себе, бо сказано: «Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть».

З кожним днем наближається той час, коли і ми, подібно спраглим у пустелі, будемо чекати, щоб хтось подав за нас милостиню або палко помолився в храмі Божому чи вдома. Тож, пам'ятаючи про цей час, творимо молитву за померлих – щоб Господь послав людей, які і за наше упокоєння колись Йому помолитимуться.

Нехай Всемилостивий Бог упокоїть душі спочилих православних християн та оселить їх в оселях праведних, а нас спасе і помилує!

З повагою підготував настоятель Храму святих Первоверховних Апостолів Петра і Павла м. Чигирин протоієрей Василь Циріль

ДЕНЬ В ІСТОРІЇ

26 квітня – 7 травня

26 квітня 1840 р. в Петербурзі вийшло друком перше видання "Кобзаря" Тараса ШЕВЧЕНКА.

26 квітня 1945 р. помер Павло СКОРОПАДСЬКИЙ, гетьман Української Держави.

26 квітня 1971 р. відійшов у засвіти курінний полку Чорних запорожців Армії УНР підполковник Віктор ДЯЧЕНКО.

26 квітня 1986 р. – аварія на Чорнобильській АЕС ім. Леніна, початок трагедії, внаслідок якої частина квітучих земель України стала незаселеною пусткою.

27 квітня 1840 р. помер Михайло СТАРИЦЬКИЙ, письменник, поет, драматург, театральний і культурний діяч;

27 квітня 1906 р. в Санкт-Петербурзі вийшов перший номер газети «Український вісник»

27 квітня 1929 р. загинув холодноярський отаман Яків МАМАЙ-ЩИРИЦЯ.

27 квітня 1958 р. помер Олександр ПЛІТАС, лікар Армії УНР, лицар Залізного хреста.

27 квітня 1969 р. помер Роман СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ, посол УНР у Німеччині та Польщі.

27 квітня 1972 р. – орієнтовна дата загибелі композитора Володимира ІВАСЮКА.

27 квітня 1995 р. Верховна Рада України затвердила першу державну нагороду України – орден Богдана Хмельницького.

27 квітня 2010 р. незважаючи на неоднозначне сприйняття народом України, Верховна Рада ратифікувала домовленість про продовження перебування Чорноморського флоту РФ в Україні до 2042 р. в обмін на обіцянки знизити ціни на газ.

28 квітня 1922 р. засновано Українську господарську академію у Подєбрадах.

28 квітня 1943 р. у Львові почалося формування дивізії "Галичина".

29 квітня 1648 р. Богдана ХМЕЛЬНИЦЬКОГО проголошено Гетьманом України.

29 квітня 1918 р. Павла СКОРОПАДСЬКОГО проголошено Гетьманом України.

29 квітня 1918 р. Чорноморський військовий флот підняв українські прапори.

30 квітня 1918 року призначено Головою Ради Міністрів Української держави гетьмана Скоропадського призначено відомого історика, уродженця Сумщини Миколу ВАСИЛЕНКА

30 квітня 1973 р. помер кобзар Михайло БАШЛОВКА.

1 травня 1497 р. від рук татарських ординців загинув митрополит Київський МАКАРІЙ. Нетлінні мощі святого покояться у Володимирському соборі.

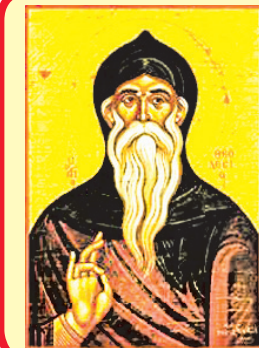
1 травня 1885 р. народився Микола КАЩЕНКО, знаменитий український біолог.

1 травня 1922 р. створено Подільську повстанську групу на чолі з Яковом ОРЛОМ-ГАЛЬЧЕВСЬКИМ.

2 травня 1512 р. князь Костянтин ОСТРОЗЬКИЙ розбив татар під Вишневцем.

2 травня 1648 р. Богдана ХМЕЛЬНИЦЬКОГО обрано Гетьманом України.

2 травня 1848 р. у Львові створена перша українська політична організація – Головна Руска Рада.

3 травня 1074 р. помер Теодосій ПЕЧЕРСЬКИЙ, давньоукраїнський письменник і релігійний діяч.

3 травня 1783 р. російська імператриця Катерина Друга заборонила указом селянам Лівобережної України та Слобожанщини переселятися з місць останньої ревізії: відбулось закріпачення українських селян.

3 травня 1873 р. народився Павло СКОРОПАДСЬКИЙ, Гетьман України.

3 травня 1905 р. помер Іван РОТАР, керівник Чорноморської громади РУП, голова катеринодарської "Просвіти".

3 травня 1924 р. загинув Микола МІХНОВСЬКИЙ.

3 травня 1946 р. вояки УПА знищили генерал-полковника НКВД Москаленка.

4 травня 1733 р. помер запорозький кошовий отаман Кость ГОРДІЄНКО.

4 травня 1838 р. викуплено з кріпацтва Тараса ШЕВЧЕНКА.

4 травня 1949 р. народився Володимир ІВАСЮК.

5 травня 1581 р. в Острозі друкар Іван ФЕДОРОВИЧ видав свій останній твір - «Хронологію» Андрія Римші (перший друкований руський календар).

5 травня 1880 р. народився Олександр ПИЛЬКЕВИЧ, член Центральної Ради, генерал-хорунжий Армії УНР.

5 травня 1898 р. народився Георгій ТКАЧЕНКО, старосвітський кобзар.

5 травня 1900 р. Кирило ТРИЛІВСЬКИЙ заснував товариство "Січ" у с. Завалля на Снятинщині.

5 травня 1917 р. у Києві почався 1-й Всеукраїнський військовий з'їзд.

5 травня 1917 р. створено Український генеральний військовий комітет.

5 травня 1920 р. проголошено автокефалію УПЦ.

5 травня 1984 р. в російських концтаборах загинув Олекса ТИХИЙ, український правозахисник, педагог, мовознавець, член-засновник Української гельсінської групи.

5 травня 2005 р. помер поет Іван ГНАТЮК, лауреат Національної премії ім. Тараса Шевченка.

6 травня 1910 р. помер письменник Борис ГРІНЧЕНКО.

6 травня 1920 р. переможно завершився Перший зимовий похід Армії УНР.

7 травня 1840 р. народився Марко КРОПИВНИЦЬКИЙ, драматург, режисер і актор.

7 травня 1900 р. народився Юрій ЛИПА, філософ, поет, лікар УПА.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №18773-7573ПП від 18.01.2012 р.

Козацький край

Головний редактор –
Олег ОСТРОВСЬКИЙ
Шеф-редактор – Віктор ВОЛЯ
Редактор випуску – Петро ДОБРО
Голова редакційної ради –
Володимир МУЛЯВА
Засновник – Чигиринська ГО
"Вільне Козацтво Холодного Яру"

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС ГАЗЕТИ – 89155

Адреса редакції:
вул. Ільїна, 330, к.4, м.Черкаси, 18005, тел.: (0472) 31-29-74
E-mail: Cossack_land@i.ua

Газета віддрукована в ПП Руденко Ю.І.,
м.Черкаси, вул.Вербовецького, 1а. Тираж – 10 000 екз.
Замовлення №